

AKADEMIK MULOQOT KO'NIKMASINING PEDAGOGIK KATEGORIYA SIFATIDAGI MOHIYATI VA TARKIBIY TUZILMASI

Anvarova Aziza Akrom qizi

Samarqand davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada akademik muloqot ko'nikmasining pedagogik jarayondagi o'rni, uning shaxsiy va kasbiy rivojlanishdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Muallif akademik muloqotni shunchaki nutqiy faoliyat emas, balki kognitiv, pragmatik va refleksiv jarayonlarning uyg'unlashuvi sifatida talqin etadi. Maqolada ushbu ko'nikmaning tarkibiy qismlari va bo'lajak o'qituvchi kompetensiyasiga ta'siri yoritilgan.

Kalit so'zlar: akademik diskurs, pedagogik kategoriya, kognitiv rivojlanish, interaktivlik, refleksiv ong, professional identiklik, ilmiy muloqot.

СУЩНОСТЬ И СТРУКТУРНАЯ СТРУКТУРА НАВЫКА АКАДЕМИЧЕСКОЙ КОММУНИКАЦИИ КАК ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КАТЕГОРИИ

Анварова Азиза Акром кизи

докторант Самаркандского государственного педагогического института

Аннотация. В данной статье анализируется роль навыков академической коммуникации в педагогическом процессе, их значение для личностного и профессионального развития. Автор рассматривает академическую коммуникацию как сочетание познавательных, прагматических и рефлексивных процессов, а не только речевую деятельность. В статье освещаются компоненты этого навыка и его влияние на компетентность будущего преподавателя.

Ключевые слова: академический дискурс, педагогическая категория, познавательное развитие, интерактивность, рефлексивное сознание, профессиональная идентичность, научная коммуникация.

THE ESSENCE AND STRUCTURAL STRUCTURE OF ACADEMIC COMMUNICATION SKILL AS A PEDAGOGICAL CATEGORY

Anvarova Aziza Akrom qizi

PhD student at the Samarkand State Pedagogical Institute

Annotation. *This article analyzes the role of academic communication skills in the pedagogical process, its importance in personal and professional development. The author interprets academic communication as a combination of cognitive, pragmatic and reflexive processes, not just speech activity. The article highlights the components of this skill and its impact on the competence of a future teacher.*

Keywords: *academic discourse, pedagogical category, cognitive development, interactivity, reflexive consciousness, professional identity, scientific communication.*

Kirish qismi. Oliy ta'lim tizimida sifat o'zgarishlari ro'y berayotgan bugungi kunda talabalarning nafaqat fundamental bilimlarni egallashi, balki ushbu bilimlarni ilmiy hamjamiyatda qanday taqdim eta olishi (prezentatsiya) masalasi dolzarb pedagogik muammoga aylandi. Zamonaviy pedagogika endi "jim o'tirib bilim oladigan" talaba modelidan voz kechib, "muloqotda bilim yaratadigan" subyekt modeliga o'tmoqda.

Shu nuqtai nazardan, akademik muloqot ko'nikmasi - bu shaxsning ilmiy diskurs talablariga mos ravishda axborotni qabul qilish, qayta ishlash va uzatish qobiliyatini ifodalovchi integrativ pedagogik kategoriyadir. Bu ko'nikma shunchaki chiroyli gapirish emas, balki ilmiy dalillarga tayanish, mantiqiy izchillikni saqlash va eng muhimi, o'zgalar fikriga nisbatan tanqidiy-hurmat ruhida bo'lishni anglatadi.

Asosiy qism. Pedagogikada muloqot atamasini tor va keng ma'noda qo'llaydilar. Birinchi holatda muloqot so'zlash orqali og'zaki shakllarda amalga oshiriladi, bunda tinglash muloqot shartining yordamchi rolini bajaradi, keng ma'noda – muloqot ostida mazmuni bir tilga oid hamjamiyat a'zolari o'rtasidagi o'zaro tushunish va o'zaro aloqalarga erishish uchun ma'lumot almashish hisoblangan maxsus faoliyat turi tushuniladi.

L.G. Antropova ortidan biz muloqotni muloqot jarayoni sifatida tushunamiz, bunda talabning muloqot kompetensiyasi uning muloqotdagi kompetensiyasini anglatadi. Shunga ko'ra muloqot kompetensiyasini mos tilga oid vositalarni mavjud muloqot vaziyatida qo'llashi zarur bo'lgan nutqiy xulq me'yorilari bilan bog'lashning muayyan bilim, ko'nikma, malakalariga ega bo'lgan individning qobiliyati sifatida tushunamiz.

Muloqot ko'nikmasining mohiyati va strukturasi taalluqli bo'lgan xorijiy va milliy tadqiqotlar tahlili, o'qitish jarayonini intensivlashtirish maqsadida uning tashkil etuvchilarining yanada aniq ta'riflash zaruratini ko'rsatadi.

A.A.Ashurov o'z izlanishlarida muloqot qobiliyati umumiy madaniyatni va uning professional faoliyatida o'ziga xos namoyonlarini sintez qiluvchi integral sifatdir deb ta'kidlaydi. Muloqot kompetensiyasining shartlaridan biri, muayyan qoidalar va talablarni bajarishdir. Ushbu qoidalarning eng muhimlari quyidagilar:

1. Eng keng tarqalgan qoida – bu o'z-o'zidan tushunilmagan yoki to'liq tushunilmagan bo'lsa, fikr bildirishni boshlashning iloji bo'lmagan qoidadir.

2. Tushunish uchun doimiy tayyorgarlik qoidasi. Ko'pincha semantik va shaxsiy to'siqlar mavjud bo'lib, ular ko'pincha xabarlarini to'liq va noto'g'ri tushunishga olib keladi.

3. Aniqlik qoidasi. Noma'lum, noaniq so'zlardan qochish kerak va begona yoki yuqori ixtisoslashgan atamalardan foydalanmaslik lozim.

4. Og'zaki bo'lmagan signallarni nazorat qilish qoidasi. Faqat nutqingizni va xabarning mazmunini nazorat qilish etarli emas. Bundan tashqari, uning tashqi eskort – yuz ifodalari, imo-ishoralari, intonasiyasi, pozitsiyasi bilan bog'liq bo'lgan qismida uning shaklini nazorat qilish kerak.

5. O'z nohaqligi qoidasi. Aloqa paytida har doim shaxsiy nuqtai nazar noto'g'ri bo'lishi mumkinligiga ruxsat berish kerak. Bu ko'pincha jiddiy xatolardan ogohlantiradi.

6. Joy va vaqt qoidasi. Har qanday xabarning samaradorligi o'z vaqtida amalga oshiriladigan eng munosib vaziyatni tanlashda keskin oshadi.

7. Ochiqlik qoidasi. Yangi ochilgan vaziyatlarning ta'siri ostida o'z nuqtai nazarini qayta ko'rib chiqishga tayyor bo'lishni, shuningdek, suhbatdoshning nuqtai nazarini qabul qilish va hisobga olish qobiliyatini anglatadi.

8. Faol va konstruktiv tinglash qoidasi samarali kommunikasiyalarning asosiy shartlaridan biridir.

9. Fikr-mulohaza qoidalari. Bu qoida, oxir-oqibatda, kommunikativ jarayonning asosiy maqsadiga erishishni ta'minlaydi — o'zaro tushunish.

Uning fikricha muloqot ko'nikmasi asosini quyidagilar tashkil qiladi: — muloqotni tashkil qilish — shaxslararo muloqot ko'nikmasi; — muloqotni, kontakti saqlash, teskari aloqani o'rnatish; muloqot natijalarini analiz qilish.

Akademik muloqotning pedagogik mohiyatini tushunish uchun biz uni faqat lingvistik hodisa sifatida emas, balki shaxs rivojlanishining asosi sifatida ko'rishimiz kerak.

1. Kognitiv-rivojlantiruvchi funksiya: K.Hyland (2016) ta'kidlaganidek, akademik nutq — bu fikrni qog'ozga yoki tilga ko'chirishgina emas, balki fikrni shakllantirish jarayonidir. Talaba ilmiy tushunchalar bilan muloqot qilar ekan, uning dunyoqarashi va intellektual salohiyati yangi bosqichga ko'tariladi.

2. Ijtimoiy-pedagogik tabiat: M.Baxtin (1986) "Nutq janrlari" asarida har qanday muloqotning dialogik tabiatini ta'kidlaydi. Akademik muloqotda talaba "ustoz-shogird" yoki "tadqiqotchi-hamjamiyat" zanjirining bo'lagiga aylanadi. Bu jarayonda shaxsning ijtimoiy moslashuvi va professional "men"i shakllanadi.

3. Psixologik asoslar: L.Vygotsky (1978) nazariyasiga ko'ra, bolaning (yoki talabaning) ichki nutqi tashqi muloqot asosida shakllanadi. Ya'ni, talaba ilmiy hamjamiyatda qanchalik faol va savodli muloqot qilsa, uning ichki tafakkur tizimi ham shunchalik tizimli va mantiqiy bo'ladi.

Akademik muloqot ko'nikmasini shakllantirish uchun uning tarkibiy qismlarini pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilish lozim. Biz ushbu tizimni to'rtta asosiy blokga ajratamiz:

1. **Kognitiv komponent (Bilish darajasi).** Bu komponent ilmiy apparatni tushunishni o'z ichiga oladi. Talaba o'z sohasi bo'yicha terminlarni shunchaki yodlamasdan, ularning mazmunini mantiqiy bog'lay olishi kerak. Bu erda tanqidiy fikrlash (Critical Thinking) markaziy o'rin tutadi.

2. **Diskursiv komponent (Nutqiy mahorat).** Bunga ilmiy uslubda matn yarata olish, argumentlarni asoslash va ilmiy etiketga rioya qilish kiradi. Dell Hymes (1972) aytganidek, muloqotda "nima deyish" emas, balki "qayerda, kimga va qanday deyish" muhim. Akademik diskursda esa aniqlik, obyektivlik va shaxssizlik (kamroq "men", ko'proq "biz" yoki "aniqlandi" kabi passiv konstruksiyalar) talab etiladi.

3. **Pragmatik komponent (Amaliy yo'naltirilganlik).** Bu komponent talabaning turli auditoriyalar bilan ishlay olish qobiliyatidir. Masalan, magistrant o'z tadqiqotini professorga boshqa uslubda, bakalavr talabalariga esa sodda va tushunarli tilda tushuntira olishi kerak. N.Muslimov (2015) tadqiqotlarida ta'kidlanganidek, muloqotdagi moslashuvchanlik pedagogik mahoratning eng oliy ko'rsatkichidir.

4. **Refleksiv komponent (O'z-o'zini tahlil).** J.Dewey (1933) ta'kidlaganidek, biz tajribadan emas, balki tajribani tahlil qilish (refleksiya) orqali o'rganamiz.

Akademik muloqotda talaba o'z nutqining kuchli va kuchsiz tomonlarini tushunishi, auditoriya reaksiyasini tahlil qilishi va keyingi muloqot uchun xulosa chiqara olishi lozim. Bo'lajak o'qituvchilar uchun akademik muloqot nafaqat dars o'tish quroli, balki ularning professional obro'-e'tiborining (imidjining) asosi hisoblanadi. Talaba-yoshlarda ushbu ko'nikmani rivojlantirish quyidagi natijalarga olib keladi:

- Kasbiy identiklik: Talaba o'zini fanning bir qismi deb his qila boshlaydi.
- Ilmiy integratsiya: Xalqaro konferensiyalar va xalqaro jurnallarda o'z fikrini taqdim eta olish imkoniyati kengayadi.

- Etik tarbiya: Ilmiy muloqot boshqalarning plagiatiga yo'l qo'yimaslik va bironing fikrini hurmat qilish (iqtibos keltirish madaniyati) kabi axloqiy me'yorlarni o'rgatadi.

Xulosa qismi. Xulosa qilib aytganda, akademik muloqot ko'nikmasi zamonaviy oliy ta'limning uzviy qismi bo'lib, u shunchaki texnik mahorat emas, balki chuqur pedagogik kategoriyadir. Ushbu ko'nikmani shakllantirish talabning intellektual va professional kamolotini ta'minlovchi kompleks jarayon hisoblanadi. Pedagogik amaliyotda akademik muloqotni tizimli ravishda shakllantirish orqali biz nafaqat bilimli mutaxassisni, balki zamonaviy ilm-fan tilida so'zlasha oladigan, jamiyat rivojiga hissa qo'shadigan madaniyatli shaxsni tarbiyalagan bo'lamiz. Kelajakda ushbu yo'nalishda talabalarning raqamli muhitdagi akademik muloqot (e-academic discourse) muammolarini tadqiq etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Антропова, Л.Г. Совершенствование коммуникативной компетентности учителя на основе творческой рефлексии (в условиях дополнительного образования): Дис. ... канд. пед. наук / Л.Г. Антропова. -Челябинск, 1999. - 167 с.
2. Ashurov A.A. Kommunikativ kompetensiya tushunchasi va uning mazmun mohiyati. Scientific-methodological electronic journal "Foreign Languages in Uzbekistan", 2020, No 1(30), 76–83.
3. Bakhtin, M.M. (1986). Speech Genres and Other Late Essays. University of Texas Press.
4. Dewey, J. (1933). How We Think: A Restatement of the Relation of Reflective Thinking to the Educative Process. D.C. Heath & Co.
5. Hyland, K. (2016). Academic Discourse: English in a Global Context. Bloomsbury Publishing.
6. Hymes, D. (1972). On Communicative Competence. In J.B. Pride & J. Holmes (Eds.), Sociolinguistics. Penguin.

7. Muslimov, N.A. (2015). Pedagogik kompetentlik va muloqot mahorati. Toshkent: O'zMU nashriyoti.
8. Vygotsky, L.S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.